

Päivi Mäkelä

Historiatutkimuksen esittäminen, vaikuttavuus ja vakuuttavuus

Historiatieteiden tutkijakoulun kolmannessa konferenssissa Tampereella 31.5.-1.6.2001 teemana oli **Historian esittäminen**. Itseäni jäi konferenssin jälkeen askarruttamaan erityisesti kaksi asiakokonaisuutta, joita alla lyhyesti käsittelen.

Ensimmäinen kokonaisuus koskee historiantutkimuksen esittämisen muotoa, muotoon sidostuvaa vaikuttavuutta ja valitun esitysmuodon tutkimuksellista statusta koskevia kysymyksiä.

Lähtökohtanani on professori Heikki Ylikankaan tilaisuudessa pitämä alustus. Toinen kiinnostava aihekokonaisuus punoutui tutkimuksen tekemisen prosessien ja ehdollistumien näkyväksi ja arvioitavaksi tekemisen tematiikkaan. Näitä pohdittiin runsaasti jatko-opiskelijoiden työpapereissa ja yleisalustuksista erityisesti Helena Ruotsalan esityksessä.

Historiantutkija ja popularisointi: tutkijan vastaus viritettynä versiona?

Konferenssin ensimmäiseksi alustajaksi kutsuttu Heikki Ylikangas on hyvä katalysaattori, silloin kun tehtävänä on pohtia historian esittämistä. Hän on useita kirjoittamisen lajeja harjoittaneena tutkijana historian julkisen esittämisen moniottelija. Tutkijakunnalle osoitettujen teosten lisäksi hän on tehnyt tutkimuksia ammattipiirejä suuremmille yleisöille, esimerkiksi pitäjänhistorian ja tilaustöitä, mutta kutkuttavaksi repertuaarin tekee se, että hänen tuotantoonsa kuuluu myös kaunokirjallisuutta ja näytelmiä.

Miten Ylikangas sitten näkee kaunokirjallisuuden (tai näytelmätekstin) suhteen tutkimukseen?

Raja-aitoja eri kirjallisuustyyppien välillä ei Ylikankaan mukaan voi liudentaa, vaan niillä on omat funktionsa ja ominaispiirteensä. Kaunokirjallisuudessa esitys painottuu kuvauksen puolelle, tutkimuksen tulisi sen

sijaan rakentua ongelmanratkaisun ja sen vaiheiden varaan.

Tutkimuskirjallisuuden ja suurelle yleisölle kirjoitetun tekstin erona Ylikangas painotti myös sitä, että tutkimusyhteisön lukijat omaavat tietyn pohjatiedon. Muun yleisön kohdalla on sitä vastoin oltava hyvin tarkka siitä, että tutkimus etenee selkeästi ja että sen ymmärtämiseksi välttämättömät taustatiedot ovat esillä tutkimustekstissä.

Kaunokirjallisuuden tai muun taidemuotoisen ja nimenomaan historiaa koskevan esittämisen välillä on Ylikankaan mielestä kahtiajako, jonka hän tulkitsi varsin jyrkäksi. Ei-historiantutkijan tuottama historiallinen romaani, näytelmä tai muu esitys on hänen mukaansa aina esitys meidän ajastamme; historia on siinä vain kehys, ulkokohtainen tapahtumapaikka. Kysymys ei ole lainkaan tutkimuksesta. Ylikangas vakuuttaa, että tutkijan tekemässä romaanissa tai näytelmässä henkilöt ovat fiktionalisointeja, ne ovat mielikuvituksen tuotetta, jotka eivät vastaa historiallista henkilöä.

Ylikangas esitti omasta näytelmätuotannostaan esimerkkinä arvion, että kohtauksista 80% on fiktiivisiä, repliikeistä miltei kaikki (99%). Repliikkien suurta vapausastetta edellyttää tekstin luonne, jossa juonta kantaa repliikeistä ja vastarepliikeistä kutoutuva verkko; ilman luovaa panosta tämä verkko jäisi syntymättä - ja kokematta.

Mikä sitten on tällaisen artefaktin suhde tutkimukseen? Ylikangas kokee omalta osaltaan, että kaikki tämänkaltainen tuotanto on viime kädessä tieteen popularisointia. Siinä tekijä antaa sen vastauksen, joka on syntynyt tutkimuksen kautta; tulkinta vain kuvitetaan fiktiivisesti.

Miksi sitten esittää tutkimuksen tulokset vielä ikään kuin toiselle kielelle käännettyssä muodossa - eikö tehty tutkimus ole jo riittävästi?

Ylikangas kertoi näytelmän *Kun Summa petti* tekemiseen olleen kaksi syytä. Näytelmän tekeminen houkutti ensinnäkin siksi, että se antoi mahdollisuuden "löysätä kypärän hihnoja". Näytelmässä hän saattoi sanoa asioita, joita lähteissä ei sanota. Toiseksi näytelmä tarjosi ylivertaisen tavan saattaa tutkimus suuren yleisön tietoon; esimerkiksi juuri Ylikankaan näytelmien kymmenissä tuhansissa liikkuvat katsojaluvut osoittavat näytelmän voimaa painettuun sanaan verrattuna.

"Kokonaisanti" – mistä, kenelle?

Itseäni tässä Ylikankaan esittämässä näytelmä- tai romaanitekstin olemuksen kuvauksessa jäi

mietityttämään se, voiko fiktualisoivan ilmaisutavan käytön tutkimuksen kautta muodostettujen tulkintojen foorumina nähdä näin ongelmattomaksi.

Mikä on se tutkimuksen kautta muodostettu (Ylikankaan sanoin) "kokonaisanti", joka toiseen formaattiin käännettynä saavuttaa laajan yleisön ja jonka mukaan tempaamiseksi hihnoja voi löysätä?

Tutkijan näkökulmasta asia voi olla hyvinkin selvä, mutta mitä vastaanottajan horisontissa luetaan ulos nimenomaan työn tutkimukseen perustuvana antina? Voin hyvin kuvitella näytelmäkatsojan, joka esimerkiksi sodan käännteiden ja päätöksenteon sijasta on kiinnostunut vaikkapa toimijoiden luonteenpiirteistä, niiden vaikutuksesta päätöksentekoon kriisitilanteissa, henkilöiden välisistä suhteista tai ylipäänsä sodan aikaisesta johtoportaan ilmapiiristä. Samainen katsoja voi arvioida nämä ja kenties erityisesti juuri nämä esityksen osat tutkimukseen perustuvana, ja muodostaa käsityksiään tapahtumista tämän perusteella.

Esityksen luentaa voi luonnollisesti ohjata jonkinlaisella metatekstillä. Tällöin lukijaa tai katsojaa voi orientoida siihen, miltä osin esitys pohjautuu tutkimukseen ja miltä osin sen värittämiseen, tai toisin ilmaisten taiteen kieltä ja sen vapausasteita hyväksikäyttävään välittämiseen. Tämä ei luonnollisestikaan toimi minkäänlaisena vakuutuksena siitä, että vastaanottaja tulkitsisi esityksen tekijän toivomalla tai ohjeistamalla tavalla. Onhan meistä jokaisella - ei vähiten seminaari- tai konferenssitilanteista - se kokemus, että koskaan ei voi ilmaista itseään niin, etteikö joku käsittäisi asiaa jollain aivan odottamattomalla tavalla.

Mutta tästä riippumaton on kysymys siitä, voiko vastaanottajaa vaatia oletamaan, että joissakin kohdin - kuten henkilökuvia rakentaessaan - tutkija on sammuttanut itsensä ja käyttää niitä vapauksia joita väline hänelle suo, ja taas joissakin kohdin hyppää tutkijan saappaisiin ja esittää tarkkaan dokumentointiin perustuvan tutkimustuloksen? Voiko vastaanottajalta vaatia näiden tasojen vaihtelun tunnistamista - ja kuinka kirkkaina nämä vaihtelut lopulta pysyvät itse tutkijalle?

Kuinka syvää lajityypillistä rajaa on lopultakaan syytä asettaa ei-historiantutkijan ja historiantutkijan muodostaman kaunokirjallisen esityksen välille? Kuinka suuri merkitys näiden molempien lajien mahdollisesti välittämän "kokonaistulkinnan" kannalta on sillä, perustuuko se omaan vai jonkun muun tekemään tutkimukseen? Näitä kysymyksiä tarkasteltaessa on luonnollisesti huomioitava lajityyppien sisäinen artefaktien välinen vaihtelu.

Ylikankaan mielestä popularisoinnin kohteeksi otollista ainesta ovat eritoten kansakunnan kohtalonhetket,

muiden aiheiden saattaminen suuren yleisön suosioon on sen sijaan hänen mielestään melkoisen epätodennäköistä.

En ole aivan vakuuttunut tämän väitteen kestävyydestä.

Kiinnostus mikrohistoriallisia lähtökohtia hyödyntäviä tutkimuksia kohtaan on joidenkin teosten kohdalla ollut hyvinkin huomattava – etenkin kansainvälisessä mittakaavassa asiaa tarkasteltaessa. Hyvinkin arkisten asioiden, vaikkapa liikenteen tai terveydenhoidon, historialliset ulottuvuudet nostattavat kiinnostusta, eivät vain korkeapoliittiset konstellatit ja niiden muutokset.

Voi lisäksi hyvin olettaa, että lukijakunnan sukupolvenvaihdokset ohjaavat kiinnostusta entistä enemmän uusia historioita kohti.

Uudet ja vanhat tutkimuksen vakuuttavuuden edellytykset: minän ja tutkimuskohteen suhteen reflektointi vai perusteellinen lähdeluettelo?

Yhdeksi hallitsevimmistä teemoista konferenssissa nousi tutkijan ja tutkimuskohteen suhde, tämän tutkimusta ja sen tulkintoja ohjaava vaikutus ja sen näkyväksi tekeminen. Ei siis sinänsä mitään uutta auringon alla, mutta historiantutkimuksen käytäntöjä tarkasteltaessa siitä tulee hyvinkin yhden messun arvoinen aihe.

Yleisistunnoissa tämä tematiikka oli edustettuna eritoten kansatieteen (TY) assistentti Helena Ruotsalan alustuksessa. Hän pohti tutkimuksen esittämisen problematiikkaa kiinnittäen sen omaan, loppusuoralla olevaan väitöstutkimukseensa. Siinä hän, itsekin Lapin poronhoitoalueelta syntyisin oleva, tutkii poronhoidon muutosta muun muassa markkinatalouden vaikutuskentässä.

Itsereflektiota on hänen mukaansa harrastettu antropologiassa jo yli 20 vuotta. Omassa työssään hän pohtii muun muassa sitä, että kun perinteisesti etäisyydenotolla tutkimuskohteeseen on nähty tutkimuksen luotettavuutta lisäävä vaikutus, samankaltaisesti voi toimia myös läheisyys tutkimuskohteeseen (unohtamatta luonnollisestikaan sitä, että niin läheisyydellä kuin etäisyydelläkin on tokiin myös omat väistämättömät haittapuolensa). Ruotsala totesi esimerkkinä, että häntä alan jo pitkältä ajalta tuntevana ei voinut haastattelutilanteessa vedättää tai huijata samalla tapaa kuin mikä alaan ennestään perehtymättömän kohdalla olisi saattanut olla mahdollista.

Pohtiessani minän ja tutkimuskohteen välisen suhteen julkituomisen tapoja mielenkiintoiseksi havainnoksi osoittautui muuten se, että itsereflektiota ovat

harjoittaneet lähinnä naistutkijat niin historian- kuin muunkin tutkimuksen saralla (esimerkkeinä voi mainita vaikkapa Marjut Anttosen, Hanna Snellmanin, Irma Sulkusen, Marja Keräsen ja Leena Eräsaaren; miespuolisen poikkeuksen tekee ainakin Mikko Kumpulainen). Vähintään yhtä mielenkiintoista on se, että monet heistä ovat saaneet valinnastaan hyvinkin kovaa kritiikkiä.

Vankan / kovan / painavan lähdepohjan kerääminen (ja myös ns. aukon täyttäminen) näyttää sen sijaan edelleen olevan hyvinkin arvostettua toimintaa. Tämä Marjo Kaartisen ja Anu Korhosen keväisessä historian tiedeyhteisöä keskusteluttaneessa artikkelissaan "Miesten tiede!" esittämä arvio (HAik 1/2001, erit. ss. 83-84) vastaa täysin itselleni muodostunutta käsitystä. Edellä mainitut arvot yhdistettynä oman tutkijaidentiteetin pohdinnan ohuuteen tai suoranaiseen olemattomuuteen muodostavat kombinaation, josta voi halutessaan vetää hyvinkin synkkiä johtopäätöksiä historiantutkimuksen tutkimusluonnetta koskien.

Jos itsereflektion tielle kuitenkin haluaa lähteä, tämän yksi ilmentymä on niin Ruotsalan tutkimukseensa valitsema kuin monissa työpapereissakin pohdittu minämuotoinen kirjoittaminen. Ruotsalan motivaationa näin toimimisessa oli tuoda esiin oma tutkijanroolinsa, jossa hän on aktiivinen toimija, ei passiivinen havainnoitsija.

Toivottavasti historiatieteen piirissä yleisemminkin alettaisiin pohtia konventionaalisen, passiivimuotoisen kirjoittamisen oikeutusta. Tutkijasubjektin tuottamat tulkinnat on tehty ikään kuin helpommin nieltäviksi "objektivoimalla" ne passiivimuodolla. Miksi tieteellisen tekstin uskottavuutta ja niin muodoin tutkimuksen vakuuttavuutta lisäisi sen näennäinen epäpersoonallisuus - miksei juuri julkituotu henkilökohtaisuus? Sehän on muun itsereflektion ohella yksi keino tarjota lukijalle avaimia tehdyn tulkintatyön statuksen ja ominaisuuksien arviointiin, ja ylipäänsä koko tutkimuksen kontrollointiin.

* * *

Kirjoittaja Päivi Mäkelä on VTM ja Turun yliopiston poliittisen historian laitoksen jatko-opiskelija.

ENNEN JA NYT

Historian tietosanomat